

Amiről a kajárpéci evangélikus gyülekezet anyakönyvei beszélnek¹

„Az Úr az ő népének erőssége.” (Zsolt 28,8a)

30 éve választottak meg kajárpéci lelkésznek. Szolgálatom elején kíváncsian vettem kezembe a gyülekezet legrégebbi anyakönyvét, melybe 1692-ben írta az első keresztelési adatokat akkori elődöm, Bors Mihály. Már akkor arra gondoltam, egyszer szeretném feldolgozni a gyülekezet anyakönyveit, és közkinccsé tenni mindazt, ami benne található. Nyugdíjba menetelem után az elmúlt másfél esztendő az anyakönyvek feldolgozásával telt el. Nagyon sok érdekes és értékes adattal találkoztam, mely a gyülekezetről és mindennapjairól beszél. Amit most néhány oldalon leírok, csak ízelítő a hatalmas anyagból. Szándékom ezzel az írással, hogy felhívjam a figyelmet arra, milyen kincs birtokában van egyházunk, az egyes gyülekezetek, és kedvet csináljak másoknak is az anyakönyvek kutatásához.

A későbbiek megértéséhez előzetesen szeretném leírni azt, ami a kajárpéciek számára természetes, de mások számára nem. Kajárpéc csak 1950 óta „létezik”, akkor egyesítették Kajárt és Kispécet. A különbség még ma is megvan a két falu/falurész között. Ez a gyülekezetben abban is megmutatkozik, hogy külön presbitériuma van mindkettőnek.

A gyülekezet történetének kezdetéről röviden: A 16. század közepén keletkezhetett, de az első biztos adat 1609-ből származik, amikor a gyülekezet lelkésze, Győri (Jauriensis) István aláírta az Egyesség könyvét. Ebben az időben Kajár volt a gyülekezet központja, ott lakott a lelkész egészen 1700-ig, amikor a pannonhalmi főapát, mivel Kajár bencés birtok volt, elűzte Bors Mihályt, valamint templomukat is elvették. Azóta lakik Kispécen a lelkész, itt áll a templom, melyet az előző kis templomok után a türelmi rendelet adta lehetőséggel élve 1788-ban építettek.

Írásom elején említettem, hogy Bors Mihály kezdte vezetni az anyakönyvet 1692-ben. Érdekes felsorolni azokat a családi neveket, melyeket akkor beírt, és amelyek jó része a legutóbbi időig megtalálható volt a gyülekezetben. Aláhúztam azokat a neveket, melyek rövid idő után elenyésztek, eltűntek a gyülekezetből: Patnok, Faragó, Zalka, Süveg, Szalai, Mészáros, Pintér, Rátz, Szabó, Komár, Fodor, Vayda, Nagy, Német, Caskay, Csontag, Kutas, Horvát, Csuti, Kovatz, Ferentzi, Tüskés, Markó, Molnár, Varga.

Az 1692–99 közötti neveket vizsgálva a legtöbb család (legalábbis a nemző korú férfiak) a Pintér, Takács és Varga nevet viselte, majd a Szalai, Rátz, Tót nevéek következtek.

A családi nevek között voltak és vannak olyanok, melyek mindkét faluban megtalálhatók a következő évszázadokban: Bors, Farkas, Fodor, Horváth, Jakó, Kocsis, Kovács, Molnár, Németh, Rác, Szalai, Tóth, Varga. A Kajárra jellemző nevek: Balogh, Bácsi, Bertalan, Danka, Gerencsér, Kutas, Nemes, Tüskés. A kispéci nevek: Árva/Árvai, Bana/Banai, Bakany/Bakony, Benedek/Bedenek, Bogárdi, Csonka, Ferenczi, Katona, Lacza, Ludván, Markó, Paszkoncza, Pintér, Söveg, Szekeres, Vajda.

A gyülekezet összetételét vizsgálva pedig megállapítható, hogy a kismesek nagyobb része Kispécen élt, Kajáron csak egy-két család. Az is megfigyelhető, hogy közülük többen az idők folyamán zsellérsorba süllyedtek. Mindkét helyen a gyülekezet nagy részét a jobbágyok/gazdák és a zsellérek alkották. A mesteremberek is elég korán megjelentek a gyülekezetben, kik szinte kivétel nélkül a zsellér családokból kerültek ki. Halasy Mihály írta 1830-ban a püspöki vizitációra készülve: „...a' Halgatóság, egy néhány Nemes házokat kivéven, adózó szántó vető és hegybéli Polgárokból áll, a' mellett vagynak kösztük olyanok is, a' kik marhakereskedést, Takáts- Szabó - Csizmadia és Szüts-mesterséget követnek.”

A társadalmi rétegződést egészen 1923-ig figyelemmel lehet kíséni az anyakönyvekben, köszönhetően Matisz Károlynak, ki 1868–1923 között volt a gyülekezet lelkésze, és egészen haláláig beírta, hogy ki milyen családból származott.

E rövid bevezetés után rátérek az egyes anyakönyvekre.

¹ Megjelent: Keresztyén Igazság Új folyam 94. szám – 2012. 2. szám 31–39. o.

Keresztelési anyakönyvek

„Jézus! Meg=Váltója emberi=Nemzetnek!
Adjad, hogy e' könyvben a' kik jegyeztetnek,
'S a' Szent=kereszttségben újjá=születtetnek,
A Mennyben könyvedbe fel=írva legyenek!”

(Perlaki Dávid beírása az anyakönyvbe 1793. október 10-én.)

A keresztelési anyakönyvet 1692-től vezették. Két kihagyás van benne. 1700-ban, mikor Bors Mihályt Kajárról elűzték, sok más mellett az anyakönyvet is ott tartották. Ekkor három évig a katolikusok vezették. 1710-ben került újra a gyülekezet tulajdonába. Két évig, 1712-ig írták bele a keresztelteket. Utána 1721-ig újra kihagyás, melynek okát nem tudjuk, nincs rá utalás, azután már folyamatos az anyakönyv vezetése. Itt meg kell jegyezni, hogy 1787-ig csak a kispécieket írták be az anyakönyvbe, mert a kajári evangélikusokat a plébános keresztelte, eskette és temette.

A keresztelések száma 1690–99 között 33 és 60 között mozgott. Ekkor a szülők közül csak az apa nevét írták be, valamint a keresztszülőkét, tehát az édesanyát nem. 1787-ig, mikor csak a kispécieket keresztelhetette az evangélikus lelkész, a keresztelések száma 15–44 között volt évente. 1788 után általában 60–70 között. Az 1860-as évektől néha 50 alá esett. Az 1900-as években mind kevesebb a születés. Megfigyelhető ez a fogyás az 1. világháború alatt, majd a 30-as évek végétől. A mélypont 2000-ben és 2001-ben következett be, amikor csak 1-1 keresztelés történt.

Szeretnék kiemelni néhány évet, így megfigyelhetők a névadási szokások, azok változása, hogy milyen neveket adtak gyermekeiknek, valamint az, hogy hány gyermeket kereszteltek. Zárójelben feltüntettem azt is, hogy hány gyermek kapta azt a nevet abban az évben.

- 1692 Lány: Eörse (6), Kata (3), Jutka (2), Ilona (1) = 12
Fiú: János (9), István (6), Mihály (2), Gergely (1), György (1),
Márton (1), Pál (1) = 21
Összesen 33
- 1742 Lány: Örse (3), Éva (2), Ilona (2), Kata (2), Susa (2), Jutka (1) = 12
Fiú: Márton (4), Mihály (3), János (2), András (1), József (1) = 11
Összesen 23
- 1792 Lány: Erse (8), Kata (7), Éva (6), Susa (4), Jutka (2), Julinka (1) = 28
Fiú: István (9), János (6), Mihály (4), Pál (3), Márton (2), Péter (2),
Sándor (1) = 27
Összesen 55
- 1842 Lány: Katalin (13), Erzsébeth (8), Zsuzsanna (6), Julianna (5), Zsófia (5),
Éva (2), Sára (2), Judith (1) = 42
Fiú: István (7), János (6), József (6), Mihály (6), Pál (3), György (2),
Sándor (2), Ferenc (1), Kálmán (1) = 34
Összesen 76
- 1892 Lány: Lídia (4), Rozina (4), Katalin (3), Ida (2), Julianna (2), Eszter (1),
Erzsébeth (1), Jolán (1), Trézsia (1), Valéria (1), Zsófia (1) = 21
Fiú: Mihály (5), Sándor (3), János (2), András (1), Dániel (1), Dénes (1),
István (1), József (1), László (1), Mátyás (1), Miklós (1), Pál (1) = 19
Összesen 40
- 1942 Lány: Ilona (2), Éva (1), Gyöngyi (1), Jolán (1), Judit (1), Zsuzsanna (1) = 7

Fiú: Károly (2), Sándor (2), Imre (1), István (1), Jenő Tibor (1), Lajos (1),
Tibor (1), Zoltán (1) = 10

Összesen 17

1992 Lány: Dóra (2), Éva (2), Anita (1), Piroska (1), Réka (1) = 7

Fiú: Balázs (1), Dániel (1), Dávid (1), Gergő (1), György (1), Norbert (1),
Zoltán (1) = 7

Összesen 14

Ami feltűnő a több mint 300 évet áttekintve: a másutt gyakori és népszerű Mária nevet nagyon ritkán adták az itteniek lányaiknak, inkább csak az 1900-as években találkozunk vele. Hogy pontosan mi a magyarázata, azt nem tudom, katolikus ellenesség is lehet mögötte.

A keresztelés egy-két napos korban történt a templomban. Ezen a komaasszonyok voltak jelen. Ha gyenge volt a gyermek, akkor a születés után a bába mindjárt megkeresztelte. Gáncs János írta 1847-ben püspöki vizitációra készülve: „A keresztségnél csak a koma asszonyok jelennek meg, és pedig közönségesen két-három pár koma hívatatik. A' bába által véghez vitt keresztséget, mi igen ritkán szokott csak a' legnagyobb szükségben történni, ha a' gyermek életben marad, azt a' Lelkész mindjárt más nap a' templomban imádság által megerősíti 's érvényesnek nyilvánítja a' gyermekkel megjelent koma asszonyok előtt.” – Ezt a megerősítési gyakorlatot követte Matisz Károly is.

Fontos szerepük volt a bábáknak, kiknek nevével főképpen a házi keresztségnél vagy halva született gyermeknél találkozunk. Fontosságukat mutatja, hogy a lelkészek az 1800-as évek első felében minden püspöki vagy esperesi vizitációra készülve leírták a nevüket, hogy vizsgáztak-e, van-e diplomájuk, és hány éve végzik szolgálatukat.

Érdekes az iker-születések számának alakulása is. Megjegyzem, hogy az elmúlt évszázadokban kevesen maradtak életben közülük. Az alábbi ikerszületések voltak:

1728–1783 között	12 ikerpár
1788–1853 között	46 ikerpár és 1 hármasiker
1854–1892 között	44 ikerpár, melyből 1854-ben és 1885-ben négy ikerpár, 1875-ben és 1883-ban három ikerpár született.
1893–1920 között	13 ikerpár és 1 hármasiker született. 23 évig nem születtek ikrek.
1943–2004 között	10 ikerpár született.

A későbbiek során érdemes lenne megvizsgálni, hogy az 1800-as évek nagyobb számú ikerszületését csak a nagyobb születésszám magyarázza, vagy más oka is lehetett.

A keresztelések időpontja az 1920-as években kezd későbbre tolni, bár még mindig sok 2-3 napra történik. Majd az 1940-es évek végén már sokszor 2-3 hét is eltelik a keresztelésig. Ma pedig jó, ha 1-2 hónapon belül megkereszteljük a gyermekeket.

Esketési anyakönyvek

„Segélj meg minket tellyes sz. Háromság
Kinek kezében minden hatalmasság.
Légy áldott egy Uraság
út élet és igasság.
Szenteltessék meg Tőled a házasság!”

(Németh István beírása az anyakönyvbe, 1796)

Az esketési anyakönyvet 1721-ben kezdte el vezetni Károly István. Itt is megfigyelhető az, amit már a keresztelésnél leírtam: 1788-ig a kajári plébános eskette a kajáriakat. Ezt úgy értsük, ha a menyasszony kajári volt, mert mindig a menyasszony lakóhelyén volt az esküvő. A kajári férfi, ha kispéci lányt vett el, esküdhetett Kispécen.

Amit kiolvashatunk az anyakönyvekből: hány évesen, kivel, honnan és mikor házasodtak.

1) 1794–1804 között, majd 1852-től írták be a lelkészek a házasulók életkorát.

1794–1804 között 161 olyan házasságot kötöttek, melynél mindkét fél életkorát feltüntették. Érdekes szemügyre venni, hány éves korban házasodtak.

Férfi					Nő					
-18	18	19	20	21–	15	16	17	18	19	20–
-	1	1	9	150	-	5	36	47	17	55

1852–1900 között 620 olyan esküvő volt, hol mindkét fél életkora fel van tüntetve. Ekkor az életkorok a következők voltak:

Férfi					Nő					
-18	18	19	20	21–	15	16	17	18	19	20–
-	1	-	-	619	2	11	26	65	72	444

A két táblázatból kiolvasható a változás, hogyan tolódott feljebb a házasodási kor, főképpen a nőknél. Míg 1800 körül a nők 2/3-a ment férjhez 20 éves kor alatt, addig 1852-től csak 30%. Gáncs János írta az 1847-es püspöki vizitációra készülve, hogy a lelkész „éretlen korúaknak öszve kelését nem csak hogy gátolja, hanem azt meg sem engedi.” – Az 1852 utáni időszakra jellemző, hogy a nők általában 22-25 évesek, a férfiak 2-3 évvel idősebbek esküvőjük idején. De jó néhányszor találkozunk azzal is, hogy a nő az idősebb.

2) Hogy kivel kötöttek házasságot, arra egy közmondást idézek: „Suba a subával, guba a gubával.”

1850–1880 között 282 olyan házasságot találtam, melyben mindkét félnek a társadalmi helyzete fel volt tüntetve. Ez a következő képet mutatja:

Nemes – nemes:	20
Nemes – gazda:	9
Gazda – nemes:	6
Nemes – zsellér:	4
Zsellér – nemes:	0
Gazda – gazda:	92
Gazda – zsellér:	33

Zsellér – gazda:	33
Zsellér – zsellér:	85

Katolikusokkal nagyon ritkán kötöttek házasságot, 1900-ig szinte soha, utána is ritkán, az utóbbi évtizedekben változott ez meg. Ha volt is ilyen házasság, akkor az iparos vagy cseléd volt. Reformátusokkal kevés volt a házasságkötés, ami azzal is magyarázható, hogy a környéken kevés a református (Győrszemere, Szerecseny). Mivel más etnikumhoz tartozó település a környéken nem volt, így a velük való házassági kapcsolat nem figyelhető meg.

3) Legtöbben helyből házasodtak. Ezután a legtöbb házasság felpéciekkel történt. Felpécet követte Lovászpata, Tét és Bakonytamási. Majd Mórighida, Csikvánd, Malomsok, Győrszemere, Tényő, Nagydém következik. A szomszéd Gyömörével kevés volt a házassági kapcsolat, mivel katolikus község. A távolabbi települések: Mérges, Ménfő, Baráti, Kisbabot, Bodonhely evangélikusaival esetleges volt.

4) Az esküvők időpontja (főképpen az 1700-as években) farsang és az őszi munkák befejezése utáni idő. Bőjtben és ádventben nem volt, húsvét után sok esetben olyanok kötöttek házasságot, ahol legalább az egyik fél özvegy volt. Itt lakodalmat sem tartottak. Az özvegy férfiak sokszor nem várták ki a gyászévet, mivel kellett az asszonyi kéz a gyerekek mellé. Így például Kotsis János felesége halála után két hónappal újra nősült 1816-ban.

5) Az esketési anyakönyvekben kétszer találkozunk egyházfegyelmezővel.

1768-ban Vasvári Mihály gecsei férfi vette el Szalai Örse kispéci hajadont. Kutsán István lelkész arról ír, hogy február 14-én lett volna az esküvő, de mivel a vőlegény „megrészegült, mint a' disznó, hogy a' lábán nem állhatott, és mivel futkosott és káromkodott mind a templomban, mind az utzán, azért Vármegye Hadnagya által a' deresben megcsapatott, és olyan nagy lárma lett, hogy az egész falu talpon volt. Azért más nap köllöt a' Vőlegénynek józan korában az egész Gyülekezetet megkövetni... azután a Copula végbement.”

A másik bejegyzés 1774. április 17-én Kuti István és Bebök Örse kispéci lakosok házasságánál található. Mivel két éve együtt éltek vadházasságban, meg kellett követniük az eklézsiát, majd összeadták őket. Ezen jelen volt a falubíró, a törvénybíró, a malombíró, négy esküdt és mások.

Temetési anyakönyvek

„Életünknek Ura! Felséges Istenség!
Add, hogy a' kiket ér a' halálos ínség
és e' könyvben léssen Neveknek tisztesség,
a Mennyekben részek lehessen Idvesség!”

(Perlaki Dávid beírása az anyakönyvbe, 1793)

A temetési anyakönyvet 1737-ben kezdte vezetni Kajári István. Előtte csak egyszer írtak be halottakat az anyakönyvbe, 1710-ben, mikor 246-an haltak meg pestisben.

Legtöbbször feljegyezték, hogyan történik a temetés. Kisgyermeknél és olyan felnőttél, ahol nem kértek prédikációt, csak énekszóval és imádsággal. Máskor prédikációval, esetleg még búcsúztató versekkel is, de ez az 1800-as évek közepén elmaradt. Halasy Mihály írta 1823-ban esperesi vizitációra készülve: „Halott temetésekkor imádságok mondatnak mind a' halottas háznál mind a' temetőn. Prédikáció is, mikor kívántatik, tartatik...” Gáncs János 1847-ben írta: „...búcsúztatások nagyon ritkán tartatnak, halotti torok azonban még most is divatoznak.” Újra Halasy Mihályt idézem 1823-ból: „A' torok jobbára tsak abból állanak, hogy a' fennforgó embereknek egy kis ételt, sokszor tsak italt adnak. – Leghelytelenebb visszaélés, az én ítéletem szerint, a' halottak virrasztása, melly sokszor sok hijjábavaló költséget okoz.”

Halasy Mihály leírásából a virrasztást szeretném kiemelni, mely ellen annyira hadakozott, de amely – igaz, megváltozott formában, mert a halottakat kiviszik a ravatalozóba – még ma, 200 évvel később is megvan Kispécen. Minél ismertebb volt valaki, minél többen becsülték, annál többen mentek el a gyászoló családhoz részvétet nyilvánítani.

1797-től írták be minden halottnak a korát. Akkortól egészen 2011-ig elkészítettem egy táblázatot, melyen nyomon lehet követni, milyen életkorban hányan haltak meg. Ebből emeltem ki 25 évenkénti halálozási adatokat. Ezek megmutatják, idők folyamán hogyan változott a halálozási életkor.

Év	Életkor													Össz.
	Halvasz.	0-1	1-5	6-10	11-18	19-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90	91-	
1800	?	26	9	2	-	4	3	1	2	7	1	-	-	55
1825	?	24	11	3	-	1	2	4	3	5	2	-	-	55
1850	4	20	14	3	3	5	4	1	7	4	4	-	-	69
1875	1	20	7	1	3	3	4	2	1	8	1	-	-	51
1900	2	11	6	1	1	3	2	-	1	2	5	1	-	35
1925	-	5	1	-	-	2	1	1	-	1	2	2	-	15
1950	-	-	-	-	-	1	-	-	2	3	2	3	-	11
1975	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3	11	4	-	19
2000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	3	4	-	11

Több mint 200 év halálozási adatait vizsgálva a legszembetűnőbb, hogy 1900-ig sok gyermek halt meg. A 0–5 éves kor közötti halálozások az 1800-as évek végéig kevés kivétellel a halálozások 50–60%-át adták. 1835-től a halva születetteket is beírták. Ritka az az év, amikor nem jött halva világra gyermek. 1905-ben volt az utolsó ilyen kis halott. A harmadik, ami látható a táblázatból: kevesen érték meg a 71–80 életévet az 1800-as években.

A halálokok közül a legkülönbözőekkel találkozhatunk: hideglelés, gyengeség, elszáradás, szegezés, sorvadás, dagadozás, fulladozás, hurut, patécs stb. A járványok, fertőző betegségek közül gyakoriak a vérhas, veres, hektika, himlő, vörheny. 1710 után pestisjárvány már nincs a gyülekezetben, de kolera-járvány háromszor is volt az 1800-as években. Érdekes, hogy míg az 1831-es nagy országos kolerajárvány idején csak 12-en haltak meg, addig 1849-ben 51-en, 1855-ben pedig 79-en! A hektika/tüdőbaj minden évben szedte áldozatait, a diftéria/torokgyík pedig az 1800-as évek 2. felében. Hogy még ekkor is hány gyermek halt, ahhoz két példát hozok. Az egyiket Kajárról: Cziráki György és Gerencsér Erzsébeth házasságából 11 gyermek született, közülük 8 halt meg 3 éves kora előtt. A másikat Kispécrről: Csonka István és Ferenczi Éva házasságából 10 gyermek született. Közülük csak ketten érték meg a felnőttkort.

A holtan születetteket a hozzátartozók temették el, esetleg a bába. Náluk nem volt egyházi temetés. Ezért volt fontos a házi- vagy bábakeresztés, hogy ne csak elhantolják őket. És ezzel is magyarázható, hogy a 18–19. században a gyermekeket 1–2 napos korukban megkeresztelték.

A halálozások közül még egyről írok: az öngyilkosságokról. Az első 1853. november 4-én történt. Attól az időponttól 2011-ig 78-an lettek öngyilkosok. Ami kiolvasható: a nőkben sokkal kevésbé van meg az öngyilkossági hajlam, mint a férfiakban, mert a 78-ból csak 13 a nő és 65 a férfi. Ami még megfigyelhető: az 1890-es években az Amerikába kivándorlás idején volt több öngyilkos, valamint a 2. világháború, majd a téveszesítés után, tehát amikor egy más, ismeretlen és bizonytalan kor kezdődött. Megfigyelhető az is, hogy hullámban követték egymást az öngyilkosságok. Ha valaki öngyilkos lett, egy-két éven belül több követője is akadt, mert volt példa előttük. (Mindegyik mögött pedig ott az emberi tragédia.)

Írásom rövid betekintés a kajárpécsi gyülekezet múltjába. Hála van bennem, mert ez a múlt erősít: megküzdeni a mindennapok gondjaival, bajaival, szülni és nevelni 5–6 vagy több gyermeket nehézségek között, megállni járványok idején néhány nap alatt 3–4 gyermek koporsója mellett csak úgy lehetett, ha eleink biztos alapon álltak, ha hitték és tudták, hogy „az ÚR az ő népének erőssége”, hogy élő Uruk van!

Irodalom:

1. A Kajárpécsi Evangélikus Egyházközség anyakönyvei 1–9. kötet
2. A Kis Pétzi Aug. Conf. levő Gyülekezetnek Rajzolatja... 1823.
3. A Kis pétzi A. C. tartó Ev. Gyülekezetnek Rajzolatja... 1830.
4. A Győri Evangélikus Egyházi Megyében Gyülekezeteket hivatalosan meglátogató Püspök Úrnak az Ekklesiái Elöljárókat illető kérdéseire a Kis-péczi és Kajári Eggyesült Evangélika Gyülekezetben Elöljáróknak adott válasza. 1847.